

DARON ACEMOGLU
JAMES A. ROBINSON

CORIDORUL ÎNGUST

STATE, SOCIETĂȚI ȘI
SOARTA LIBERTĂȚII

Traducere din engleză de
Adina Avramescu

Titlul și subtitlul originale: THE NARROW CORRIDOR:

States, Societies and the Fate of Liberty

Autori: Daron Acemoglu și James A. Robinson

Copyright © 2019 by Daron Acemoglu and James A. Robinson

© Publica, 2020, pentru ediția în limba română

Toute drepturile rezervate. Nicio parte din această carte nu poate fi reproducă sau difuzată în orice formă sau prin orice mijloace, scris, foto sau video, exceptând cazul unor scurte citate sau recenzi, fără acordul scris din partea editorului.

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României

ACEMOGLU, DARON

Coridorul îngust : state, societăți și soarta libertății / Daron Acemoglu și James A. Robinson ; trad. din engleză de Adina Avramescu. - București : Publica, 2020
Conține bibliografie
ISBN 978-606-712-416-0

I. Robinson, James A

II. Avramescu, Adina (trad.)

316

32

EDITORI: Cătălin Muraru, Silviu Dragomir

DIRECTOR EXECUTIV: Adina Vasile

REDACTOR-ŞEF: Ruxandra Tudor

DESIGN: Alexe Popescu

REDACTOR: Corneliu Beldiman

CORECTORI: Rodica Crețu

DTP: Răzvan Nasea

Lui Arda și Aras, chiar dacă această carte reprezintă mult mai puțin decât vă datorez. – D.A.

Para Adrián y Tilio. Para mi el pasado, para ustedes el futuro. – J.R.

Cuprins

Prefață	9
1. Cum se sfărșește istoria?	17
2. Regina Roșie	49
3. Voința de putere	93
4. Economiile din afara Coridorului	115
5. Alegoria Bunei Guvernări	145
6. Foarfecile europene	171
7. Mandatul Cericesc	221
8. Regina Roșie falită	257
9. Diavolul din detalii	287
10. Ce se întâmplă în Ferguson?	327
11. Leviatanul de Hârtie	363
12. Copiii lui Wahhab	395
13. Regina Roșie a scăpat de sub control	415
14. Pe Coridor	453
15. Cum să trăiești cu Leviatanul	491
Mulțumiri	525
Eseu bibliografic	527
Sursele hărților	557
Bibliografie	559
Credite fotografice	597

O anarhie imminentă?

În 1989, Francis Fukuyama a prezis că „sfârșitul istoriei” va avea loc în momentul în care toate țările o vor apuca pe calea instituțiilor sociale și politice ale Statelor Unite, ajungându-se astfel la „o victorie răsunătoare a liberalismului economic și politic”. Cu doar cinci ani înainte, Robert Kaplan oferise o imagine radical diferită a viitorului în articolul său „Anarhia imminentă”. Pentru a ilustra natura acestei stări haotice, caracterizate prin absența legilor și violență, el s-a simțit ispitit să înceapă cu Africa de Vest:

„Africa de Vest devine simbolul [anarhiei]... Bolile, suprapopularea, crimele neprovocate, precaritatea resurselor, migrațiile refugiaților, eroziunea crescândă a statelor-națiune și a granițelor internaționale, creșterea puterii armatelor private, a firmelor de securitate și a cartelurilor internaționale de droguri sunt mult mai grăitor demonstrate prin prisma vest-africană. Africa de Vest oferă o introducere corespunzătoare în aceste probleme, adeseori extrem de neplăcut de discutat, și cu care civilizația noastră se va confrunta curând. Pentru a redesena harta politică a lumii în felul în care ea va fi peste câteva decenii... cred că trebuie să înceapă cu Africa de Vest”.

Într-un articol din 2018, intitulat „De ce tehnologia favorizează tirania?”, Yuval Noah Harari face însă o altă predicție legată de viitor, susținând că progresele făcute în domeniul inteligenței artificiale anunță venirea „dictaturilor electronice”, în care guvernele vor fi capabile să monitorizeze, să controleze și chiar să dicteze modul în care interacționăm, comunicăm și gândim.

Așadar istoria ar putea totuși să se sfârșească, dar într-un mod foarte diferit de cel pe care și-l imaginase Fukuyama. Dar cum? Cu triumful viziunii lui Fukuyama despre democrație, al anarhiei sau al dictaturii digitale? Controlul crescând al statului chinez asupra internetului, presei și vieții cetățenilor de rând ar putea fi un semn că ne îndreptăm spre dictatura digitală, în vreme ce istoria recentă a Orientului Mijlociu și a Africii ne reamintește ușurința cu care se poate instaura anarhia.

Dar avem nevoie de un mod sistematic de a gândi despre toate acestea. După cum a sugerat Kaplan, haideți să începem din Africa.

Statul Articolului 15

Dacă, mergând în jos de-a lungul coastei vest-africane, o luați spre est, veți da de Golful Guineei, de unde începe Africa Centrală. Apoi, navigând mai departe, dacă treceți de Guineea Ecuatorială și Gabon și apoi de orașul-port Pointe-Noire din Congo-Brazzaville, veți ajunge la gura fluviului Congo, punctul de intrare în Republica Democratică Congo, o țară considerată îndeobște întruchiparea anarchiei. Printre congolezi circulă o glumă: de când și-a câștigat independența față de Belgia, în 1960, țara a avut șase constituții, însă în toate se regăsește același Articol 15. Charles Maurice-Talleyrand, un prim-ministru francez din secolul al XIX-lea, a spus că o constituție trebuie să fie „scurtă și obscură”. Articolul 15 îndeplinește condițiile sale. Este scurt și obscur; el spune pur și simplu: *Débrouillez-vous!* (Descurcați-vă!)

Noi ne gândim, de regulă, la constituție ca la un document care enunță responsabilitățile, datorile și drepturile cetățenilor și statelor. Statele trebuie să rezolve conflictele dintre cetățenii lor, să-i protejeze și să le ofere servicii publice esențiale, precum educație, îngrijire medicală și infrastructură, pe care indivizii nu sunt capabili să și le asigure în mod corespunzător de unii singuri. O constituție nu trebuie să spună *Débrouillez-vous!*

Trimiterea la „Articolul 15” este o glumă. Nu există o asemenea clauză în constituția congoleză. Dar ea oglindește un adevăr. Congolezii și-au purtat singuri de grija cel puțin de la câștigarea independenței în 1960 (și lucrurile au stat chiar mai rău înainte de această dată). Statul lor a eşuat în mod repetat să facă vreunul dintre lucrurile care se află în sarcina sa și este absent din zone întinse ale țării. Majoritatea tribunalelor, spitalelor și școlilor sunt pe moarte. Crima, hoția, săntajul și intimidarea sunt lucruri obișnuite. Pe parcursul Marelui Război al Africii, care s-a desfășurat în Congo între anii 1998 și 2003, viața majorității congolezilor, deja nefericită, s-a transformat într-un adevărat coșmar. După cât se pare, au pierit aproape cinci milioane de oameni; ei au fost omorâți sau au murit din cauza bolilor sau a foamei.

Chiar pe timp de pace, statul congolez nu a reușit să apere prevederile constituției. Articolul 16 afirmă:

„Toți oamenii au dreptul la viață, integritate fizică și la dezvoltarea liberă a personalității lor, atâtă vreme cât respectă legea, ordinea publică, drepturile celorlalți și morala publică”.

Însă o bună parte a regiunii Kivu, aflată în estul țării, este controlată în continuare de grupuri rebele care jefuiesc, omoară și hărțuiesc populația civilă și acaparează bogățiile minerale ale țării.

Ce se spune însă în adevăratul Articol 15 din constituția congoleză? El începe astfel: „Autoritățile publice sunt responsabile pentru eliminarea violenței sexuale...” Cu toate acestea, în 2010, un reprezentant al Națiunilor Unite descria țara drept „capitala mondială a violului”.

Congolezii sunt pe cont propriu. *Débrouillez-vous!*

O călătorie prin imperiul dominației

Această zicală nu se potrivește doar congolezilor. Dacă ne întoarcem în Golful Guineei, dăm de un loc care pare să rezume cel mai bine viziunea sumbră asupra viitorului avansat de Kaplan: Lagos, capitala comercială a Nigeriei. Kaplan o descrie ca pe un oraș „ale cărui infracțiuni, poluare și suprapopulare fac din el clișeul *par excellence* al disfuncționalității urbane caracteristice Lumii a Treia”.

În 1994, scria Kaplan, Nigeria s-a aflat sub controlul armatei, avându-l ca președinte pe generalul Sani Abacha. Acesta nu a considerat că misiunea sa era să rezolve conflictele într-o manieră imparțială sau să-i protejeze pe nigerieni. El a fost preocupat de asasinarea rivalilor săi și de exproprierea bogățiilor naturale ale țării. Se estimatează că a furat cel puțin 3,5 miliarde de dolari.

Cu un an înainte, scriitorul Wole Soyinka, laureat al Premiului Nobel, se întorcea la Lagos, traversând granița din spate Cotonou, capitala statului vecin Benin (care se vede pe Harta 1). „Apropiindu-te de granița Cotonou-Nigeria, puteai să-ți dai seama dintr-o privire de întreaga situație. Am trecut cu mașina pe lângă kilometri întregi de autovehicule parcate de-a lungul drumului, chiar lângă graniță, care nu puteau sau nu doreau să traverseze.” Oamenii care se aventurau peste graniță „se întorceau, în mai puțin de o oră, fie cu mașinile avariate, fie cu buzunarele goale, deoarece fuseseră obligați să plătească o taxă pentru a trece măcar de primul baraj rutier”.

Nelăsându-se descurajat, Soyinka a intrat în Nigeria și a încercat să găsească pe cineva care să-l ducă în capitală. Însă cei pe care-i întâlnea îi spuneau: *Oga Wole, eko o da o* („Stăpâne Wole, Lagos nu este bun.”). Un șofer de taxi a venit spre el, arătând spre capul său bandajat cu mâna sa bandajată. A început să-i povestească despre primirea de care avusese parte; o bandă însetată de sânge îl urmărise chiar și când a făcut cale întrorsă cu mașina în viteză.

„Oga... Răsculații ăștia spart parbrizul meu, cu toate că mă aflam deja pe drumul de întoarcere. Doar bunul Dumnezeu salvat pe mine. «Eko ti daru» (Lagos este în haos).”

În cele din urmă, Soyinka a găsit un taxi care să-l ducă la Lagos, deși șoferul s-a arătat foarte nehotărât: „Drumul este pro-o-st. Foarte prost”. „Și astfel”,

Harta 1. Africa de Vest: Regatul Istoric Asante, Yorubaland, Tivland și ruta lui Wole Soyinka de la Cotonou la Lagos.

spunea el, „a început cea mai de coșmar călătorie din existența mea.” și a continuat:

„Barierele erau făcute din butoae goale de petrol, cauciucuri și butuci de roată, chioșcuri, bucăți de lemn și trunchiuri de copac, bolovani uriași... Huliganii controlau totul... La unele bariere se cerea o taxă de trecere; o plăteai și erai liber să treci – dar erai în siguranță doar până la următoarea barieră. Uneori, taxa era câțiva litri de combustibil scoși din rezervorul mașinii tale și apoi și se dădea voie să treci până la următoarea barieră... Unele vehicule trecuseră în mod evident printre proiectile, bâte și chiar pumnii; altele păreau că veneau direct de la filmarea lui Jurassic Park – puteai să juri că aveau urme de dinți uriași pe caroserie”.

Când s-a apropiat de Lagos, situația s-a înrăutățit și mai mult.

„În mod normal, drumul până în centrul orașului ar fi durat două ore. Acum, trecuseră mai bine de cinci ore și noi abia făcuserăm cincizeci de kilometri. Eram din ce în ce mai neliniștit. Când am ajuns mai aproape de Lagos, puteai să simți tensiunea

care plutea în aer. Barierele au devenit din ce în ce mai frecvente; la fel și vehiculele avariate și, cel mai rău dintre toate, cadavrele.”

Cadavrele nu sunt o priveliște neobișnuită în Lagos. Când un ofițer de poliție a fost dat dispărut, poliția i-a căutat cadavrul în apa de sub un pod. După șase ore și douăzeci și trei de cadavre găsite – dintre care niciunul nu era cel al polițistului – au incetat căutările.

Cum armata nigeriană jefuise țara, lagosienii erau nevoiți să facă tot felul de lucruri pentru a supraviețui. Orașul era afectat criminalitate, iar aeroportul internațional era atât de disfuncțional, încât foarte multe țări interziseseră companiilor lor aeriene să zboare într-acolo. Bande numite „băieții străzii” li acostau pe oamenii de afaceri pe care-i întâlnneau, ii obligau să le dea bani și, uneori, chiar li omorau. „Băieții străzii” nu erau singurul pericol pe care oamenii trebuiau să-l evite. Pe lângă cadavrele întâmplătoare, străzile erau acoperite de gunoaie și de şobolani. Un reporter BBC comentă, în 1999, că „orașul... dispăre sub un munte de gunoaie”. Nu existau servicii publice de furnizare a electricității sau a apei curente. Pentru a avea lumină, trebuia să-ți cumperi propriul generator. Sau lumânări.

Existența de coșmar a lagosienilor nu constă doar în faptul că locuiau pe străzi infestate de şobolani, pline de gunoaie și că vedea cadavre pe trotuar. Ei trăiau cu o teamă permanentă. Să stai în centrul Lagosului, cu băieții străzii prin preajmă, nu era o distracție. Chiar dacă decideau să te cruce azi, puteau să vină după tine mâine – mai ales dacă aveai îndrăzneala să te plângi de ei celor din orașul tău sau dacă nu te arătai destul de slugănic față de ei. Un astfel de sentiment de frică, nesiguranță și incertitudine poate să te afecteze la fel de mult ca violența fizică, deoarece, pentru a folosi un termen avansat de filozoful Philip Pettit, te pune sub „dominația” altui grup de oameni.

În cartea sa, *Republicanism: A Theory of Freedom and Government*, Pettit susține că principiul fundamental al unei vieți decente, împlinite este nondominația – faptul că nu ești supus dominației, friciei și nesiguranței extreme. Este inacceptabil, afirmă Pettit, când trebuie să

„trăim la mila altuia, într-o manieră care ne face vulnerabili la un rău pe care altcineva are puterea să ni-l impună în mod arbitrar”.

* Philip Pettit, *Republicanism: A Theory of Freedom and Government*, Oxford University Press, Oxford, 1996; în traducere, *Republicanismul: o teorie despre libertate și guvernare*; pentru detalii privind lucrarea citată cf. Philip Pettit, *Libertate, egalitate, comunitate*, Revista de Științe Politice și Relații Internaționale, vol. 7, nr. 4, 2010, p. 85-100 (traducere a capitolului 4 de Henreta Antoșa Serban); https://79dd720e-4b65-4316-bb39-526d8ealc51d.filesusr.com/ugd/d1cf60_b3Ob5f7dfa5649499d1021a52ccf1c36.pdf (n.r.).

O asemenea dominație se face simțită când

„soția se află într-o situație în care soțul poate să o bată când dorește, fără să existe vreo posibilitate ca lucrurile să se îndrepte; când salariatul nu îndrăznește să se plângă în vreun fel de angajator și este vulnerabil la o serie de abuzuri... la care cel din urmă ar putea să-l supună; când debitorul se află la mila creditorului sau a funcționarului de la bancă, pentru a evita sărăcia și ruina sa totală”.

Pettit recunoaște că amenințarea cu violența sau abuzurile poate să fie la fel de rea ca violența sau abuzurile concrete. Evident, poți să eviți violența îndeplinind dorințele sau ordinele altei persoane. Însă aceasta înseamnă să faci un lucru pe care nu vrei să-l faci și să trăiești în permanență sub amenințare. (Dupa cum se exprimă economiștii, probabilitatea violenței „ar putea să fie egală cu zero”, dar aceasta nu înseamnă că nu-ți afectează comportamentul sau că nu are consecințe la fel de grave precum violența concretă.) În opinia lui Pettit, asemenea oameni

„trăiesc în umbra altcuiva, chiar dacă nimeni nu ridică mâna asupra lor. Ei nu știu niciodată care vor fi reacțiile celuilalt și sunt nevoiți să fie mereu atenți la starea de spirit a acestuia. Nu sunt în stare să-l privească pe celălalt în ochi și chiar sunt obligați să-l lingăsească pentru a se băga pe sub pielea lui”.

Însă dominația nu-și are originea doar în forța brută sau în amenințările cu violența. Orice relație de putere inegală, care este instaurată fie prin amenințări, fie prin alte mijloace sociale, cum ar fi obiceiurile, va genera o formă de dominație deoarece stă sub semnul arbitrarului, fiind supusă voinței capricioase sau judecății subiective a celuilalt.

Definim „libertatea” ca absență a dominației, deoarece o persoană care este dominată nu poate să facă alegeri libere. Libertatea sau, după cum se exprima Pettit, nondominația înseamnă

„emanciparea de sub orice asemenea formă de subordonare, eliberarea de orice astfel de dependență. Ea presupune capacitatea de a discuta pe picior de egalitate cu concetățenii noștri, împărtășind cu aceștia conștiința că niciunul dintre noi nu are o putere arbitrară de a interfeța cu treburile celuilalt”.

În mod esențial, libertatea nu presupune doar noțiunea abstractă că suntem liberi să ne alegem acțiunile, ci și abilitatea de a ne exercita această libertate. Această abilitate este absentă când o persoană, un grup sau o organizație are puterea de a te constrângi, de a te amenința sau de a folosi greutatea relațiilor

sociale pentru a te subjugă. Nu poate fi prezentă când conflictele sunt rezolvate prin forță sau prin amenințarea cu forță. Și, tot astfel, nu există când confruntările sunt soluționate pe temeiul relațiilor de putere inegală impuse de obiceiuri înrădăcinat. Pentru ca libertatea să inflorească este nevoie ca dominația să ia sfârșit, indiferent care este sursa sa.

În Lagos, libertatea nu putea fi zărită nicăieri. Conflictul se rezolva în favoarea celui mai puternic și mai bine finarmat. Există violență, jaf și crimă. Infrastructura se prăbușea la fiecare mișcare. Dominația era peste tot. Aceasta nu era o anarhie iminentă. Era deja instalată.

Războiul și Leviatanul

Pentru cei mai mulți dintre noi, care trăim în siguranță și confort, Lagosul anilor 1990 poate părea o aberație. Dar nu este. Existența oamenilor a fost caracterizată, în general, de nesiguranță și dominație. Chiar și după ce au apărut agricultura și viața sedentară, cu aproape zece mii de ani în urmă, oamenii au continuat să trăiască în societăți „anarhice”.^{*} O parte dintre aceste societăți seamănă cu câteva grupuri de vânători-culegători care au supraviețuit în regiunile îndepărtate din Amazonia și Africa (mai sunt numite, uneori, „societăți la scară mică”). Însă altele, cum ar fi pașunii, un grup etnic de aproape 50 de milioane de oameni, care ocupă o bună parte din nordul și sudul Afganistanului și nord-vestul Pakistanului, erau mult mai mari și se ocupau cu agricultura și creșterea animalelor. Dovezile arheologice și antropologice arată că multe dintre aceste societăți erau prizonierele unei existențe mult mai traumatice decât cea a locuitorilor Lagosului anilor 1990.

Cea mai grăitoare dovadă istorică este oferită de măceluri și crime, pe care arheologii le-au detectat cercetând resturile scheletice mutilate sau deteriorate; unii antropologi au observat acest lucru, în mod direct, la societățile anarhice care au supraviețuit. În 1978, antropologul Carol Ember a documentat în mod sistematic existența unor rate foarte ridicate ale conflictelor în societățile de vânători-culegători – un şoc pentru imaginea acreditată despre „sălbaticii pașnici”. Ember a descoperit conflicte frecvente – un război la cel puțin doi ani – la două treimi din societățile pe care le-a studiat. Numai 10% dintre ele nu purtau niciun război. Steven Pinker, pornind de la cercetările lui Lawrence Keeley, a adunat dovezi din 27 de societăți anarhice studiate de antropologi în ultimii 200 de ani și a stabilit o rată a deceselor cauzate de violență de peste

* Termenul în engleză este stateless – „fără stat” (n.t.).

500 de cazuri la 100 000 de oameni – de peste 100 de ori mai mare decât rata actuală a crimelor din Statele Unite, de 5 la 100 000, sau de peste 1 000 de ori mai mare decât în Norvegia, aproximativ 0,5 la 100 000. Dovozile arheologice provenind din societățile premoderne confirmă acest nivel al violenței.

Să ne oprim puțin pentru a discuta despre semnificația acestor cifre. Cu o rată a deceselor de peste 500 la 100 000, sau de 0,5%, un membru tipic al unei asemenea societăți are aproximativ 25% şanse de a fi ucis într-o perioadă de 50 de ani – aşadar un sfert dintre oamenii pe care ajungi să-i cunoști vor pieri de moarte violentă în acest interval. Este greu să ne imaginăm incertitudinea și teama instaurate de o asemenea violență socială atroce.

Cu toate că războiul dintre triburile sau grupurile rivale a fost responsabil pentru o bună parte a acestui carnaj, violențele neintrerupte nu au fost generate doar de conflictele dintre diferite grupuri. Populația gebusi din Noua Guineea, de exemplu, are rate ale crimelor chiar mai mari – aproape 700 la 100 000 în anii 1940 și 1950, înainte de contactul cu lumea civilizată –, cele mai multe dintre ele având loc în vremuri pașnice, obișnuite (dacă timpurile în care un individ dintr-o sută era omorât pot fi numite pașnice!). Motivul pare să fie legat de credința că fiecare deces este provocat prin vrăjitorie, iar acest lucru generaază o vânătoare în vederea pedepsirii celor considerați responsabili chiar și pentru morțile nonviolente.

Nu numai crima face ca viața în societățile anarhice să fie precară. În asemenea societăți, speranța de viață era foarte redusă, variind între 21 și 37 de ani. Tot astfel, cu 200 de ani în urmă, durata scurtă de viață nu era ceva neobișnuit pentru strămoșii noștri. Ca urmare, mulți dintre aceștia, la fel ca locuitorii Lagosului, trăiau, potrivit descrierii făcute de renumitul filozof Thomas Hobbes în cartea sa *Leviatanul*.

„Într-o permanentă teamă, și pericol de moarte violentă; iar viața omului era solitară, săracă, grea, primitivă și scurtă”.

Iar aceasta era, în opinia lui Hobbes, care scria într-o altă perioadă de coșmar, Războiul Civil din Anglia anilor 1640, o stare de „război” sau ceea ce Kaplan ar numi „anarhie” – o situație de război al tuturor împotriva tuturor, „al fiecăruiu împotriva fiecăruiu”.

Descrierea strălucită pe care Hobbes o face războiului arată foarte clar de ce viața într-o asemenea situație este mai mult decât nefericită. El pornește de la câteva ipoteze elementare despre natura umană și susține că, în orice interacțiune umană, conflictele sunt endemice. „Dacă oricare doi oameni doresc același lucru, de care nu se pot bucura însă amândoi, ei devin dușmani;

și... fiecare încearcă să-l distrugă ori să-l subjuge pe celălalt.” O lume în care nu există o modalitate de rezolvare a acestor conflicte nu avea să fie fericită, deoarece

„de aici urmează că, atâta vreme cât un cotropitor nu ar avea a se teme decât de puterea unui singur om, dacă cineva să dește, seamănă, clădește sau dispune de o poziție convenabilă, se poate aștepta să vină alii cu forțe unite pentru a-l depoședa și lipsi nu numai de rodul muncii sale, dar și de viață sau de libertatea sa”.

În mod remarcabil, Hobbes a anticipat argumentul lui Pettit despre dominație, observând că simpla amenințare cu violența poate să fie periculosă, chiar dacă putem evita violența concretă stând acasă după lăsarea intinericului, reducându-ne mișcările și interacțiunile. Războiul, potrivit lui Hobbes, „nu constă în lupta propriu-zisă, ci în dispoziția cunoscută către aceasta, în tot acel răstimp în care nimic nu e de natură să ne asigure că se va întâmpla contrariul”. Așadar perspectiva războiului avea, de asemenea, consecințe uriașe pentru viața omului. De exemplu, „când pleacă în călătorie, el se înarmează și caută să fie bine păzit; când se duce la culcare, zăvorăște ușile și își ferecă cuferele chiar și când se află în casă”. Toate aceste lucruri li erau familiare lui Wole Soyinka, care nu mergea nicăieri în Lagos fără un pistol Glock la cingătoare.

Hobbes a recunoscut, de asemenea, că omul dorește câteva comodități elementare și oportunități economice. El scria: „Pasiunile care-i înclină pe oameni către pace sunt teama de moarte, dorința de a avea acele lucruri care le asigură un trai comod și speranța că, prin sârghință, le vor obține”. Însă la acestea nu se poate ajunge în mod natural în starea de război. În plus, stimulele economice ar fi distruse.

„Într-o asemenea stare, munca nu-și are locul, deoarece roadele sale sunt nesigure; prin urmare, nu există cultivare a pământului, nici navegație, nici folosință a mărfurilor care pot fi aduse pe mare, nici clădiri confortabile, nici instrumente care să miște și să îndepărteze lucruri pentru care este nevoie de o forță mare și nici cunoștințe despre suprafața Pământului.”

În mod natural, oamenii vor căuta o ieșire din anarhie, o modalitate de a-și impune „înfrânarea” și de a se „scoate din starea nefericită a războiului”, care este consecința necesară... a pasiunilor naturale ale oamenilor”. Hobbes anticipase deja cum ar putea să se întâmple acest lucru când a introdus noțiunea de război, de vreme ce afirma că războiul apare când „oamenii trăiesc fără o

putere comună care să-i țină pe toți în ascultare". El a botezat această putere „marele Leviatan numit republică^{*} sau stat”, trei cuvinte pe care le folosește în mod interșanabil. Așadar soluția pentru încetarea războiului era crearea acelui tip de autoritate centralizată pe care congolezii, nigerienii sau membrii societăților anarhice nu-l au. Hobbes folosește imaginea Leviatanului, marele monstru marin descris în Cartea lui Iov din Biblie, pentru a sublinia că acest stat trebuie să fie puternic. Frontispiciul cărții lui, aflat în coloană foto, reprezentă o gravură a Leviatanului, cu un citat din Cartea lui Iov:

„Pe pământ, el înu-și află perechea.” (Iov 41: 24).

S-a înțeles.

Hobbes înțelegea că Leviatanul atotputernic avea să fie temut. Dar mai bine să te temi de un singur Leviatan puternic decât de toată lumea. Leviatanul pune capăt războiului tuturor împotriva tuturor și îi impiedică pe oameni să se „distruagă sau să se subjuge unul pe celălalt”, curăță străzile de gunoaie și de gangsteri și asigură funcționarea electricității.

Sună foarte bine, dar cum facem rost de un Leviatan? Hobbes propunea două cai. Pe prima a numit-o „republică prin instituire... când o mulțime de oameni consimt și fac o convenție, fiecare cu fiecare, pentru a crea un asemenea stat, căruia îi deleagă puterea și autoritatea, sau, după cum se exprimă el, „pentru a supune voințele lor, fiecare dintre ele, voinței lui și judecățile lor, judecății lui”. Așadar un fel de mare contract social („convenție”) ar duce la crearea unui Leviatan. Greu de organizat un asemenea lucru în Lagos. Cea de-a doua cale a fost numită de el „republică prin dobândire”, care este „dobândită prin forță”, întrucât Hobbes admite că, în starea de război ar putea apărea cineva care să-și „supună dușmanii voinței sale”. Lucrul esențial era că „drepturile și consecințele suveranității sunt aceleași în ambele”. Oricum ar obține societatea un Leviatan, credea Hobbes, consecințele ar fi aceleași – sfârșitul războiului.

Această concluzie ar putea părea surprinzătoare, însă logica lui Hobbes ieșe la iveală din discuția sa despre cele trei modalități alternative de a guverna un stat: prin monarhie, aristocrație sau democrație. Deși par să fie instituții decizionale foarte diferite, filozoful susținea că „diferența dintre aceste trei tipuri de republică nu este dată de putere, ci de oportunitate”. Una peste alta, monarhia părea să fie mult mai oportună și avea avantaje practice, dar ideea esențială este că un Leviatan, indiferent de cum este guvernă, va face ceea ce un

Leviatan trebuie să facă. Va opri războiul, va elimina „teamă neîncetată și pericolul de moarte violentă” și va garanta că viața bărbaților (și, să sperăm, și a femeilor) nu are să mai fie „solitară, săracă, grea, primitivă și scurtă”. În esență, Hobbes susținea că orice stat va avea ca „obiectiv conservarea păcii și dreptății” și că acesta reprezintă „scopul pentru care sunt instituite republicile”. Așadar puterea cea mai mare sau, în orice caz, puterea suficient de mare face dreptatea, indiferent de unde vine ea.

Opera lui Hobbes a avut o influență considerabilă asupra sociologiei moderne. În teoriile noastre despre state și constituții, noi îl urmărим pe Hobbes și incepem cu problemele pe care acestea le soluționează, cu felul în care ne constrâng comportamentul și realocă putere în societate. Nu căutăm în legile divine indicii despre cum funcționează societatea, ci în motivațiile elementare ale oamenilor și în modul în care le putem transforma. Dar și mai profundă este influența lui asupra felului în care percepem statele azi. Le respectăm, pe ele și pe reprezentanții lor, indiferent dacă sunt monarhii, aristocrații sau democrații. Chiar după o lovitură de stat militară sau după un război civil, reprezentanții noului guvern, călătorind în avioanele lor oficiale, își ocupă locurile la Organizația Națiunilor Unite, iar comunitatea internațională se așteaptă ca ei să pună în aplicare legile, să soluționeze conflictele și să-i protejeze pe cetățenii lor. Le acordă un respect oficial. Așa cum a prevăzut Hobbes, indiferent de originea lor și de modul în care au ajuns la putere, conducătorii reprezintă Leviatanul și au legitimitate.

Filozoful englez a avut dreptate când a afirmat că evitarea războiului este o prioritate esențială a oamenilor. Și, de asemenea, când a anticipat că, odată ce statele se formează, încep să monopolizeze violența și să aplice legile, numărul crimelor se reduce. Leviatanul controlează războiul „fiecare împotriva fiecărui”. În statele europene nordice și occidentale, rata criminalității este astăzi doar de 1 la 100 sau mai puțin; serviciile publice sunt eficiente și din abundență; iar oamenii sunt mai aproape de libertate decât au fost vreodată în istoria lor.

Există însă și multe lucruri pe care Hobbes nu le-a înțeles corect. În primul rând, s-a dovedit că societățile „anarhice” sunt foarte capabile să controleze violența și să înăbușe conflictele, cu toate că acest lucru nu aduce prea multă libertate. Apoi el a fost prea optimist în ce privește libertatea pe care o aduc statele. În plus, a greșit într-o chestiune esențială (alături de comunitatea internațională, am putea adăuga): puterea nu face legea și, cu certitudine, nu înlesnește libertatea. Viața sub jugul statului poate să fie grea, primitivă și scurtă totodată.

Să incepem cu această din urmă idee.

* În original, Common-wealth; în sensul termenului mai larg, folosit de antici, de res publica (n.t.).